

Н. С. Станасюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра обліку та аналізу

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

© Станасюк Н. С., 2016

Узагальнено методологічні підходи до оцінювання економічного потенціалу та визначено їх базисну основу. Запропоновано використання функціонального підходу до оцінювання промислового потенціалу. Розглянуто методи оцінювання потенціалу, здійснено їх класифікацію. Обґрунтовано доцільність застосування економіко-математичних методів комплексного оцінювання промислового потенціалу.

Ключові слова: промисловий потенціал, оцінювання, методологічні підходи, методи оцінювання.

N. Stanasiuk

Lviv Polytechnic National University
Department of Accounting and Analysis

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ASSESSMENT OF INDUSTRIAL POTENTIAL

© Stanasiuk N., 2016

In the article methodological approaches to evaluating the economic potential are generalized. The whole set of approaches are divided into two groups: static approach, which is based on state of the potential, its system connections, and dynamic approach, which is based on consideration of the potential change processes (formation, use, development). The interconnection between economic potential and selected methodological approach to its assessment is established. On the basis of the the definition of the base of each approach resource, factor and structural approaches to the evaluation of industrial potential are identified. The application of functional approach to comprehensive assessment of industrial potential is offered. Characteristic features of this approach are: potential is determined by the interaction of components, each component has its own functionality, realization of each function requires a particular set of resources. Potential assessment methods are considered, their classification is conducted. Expediency of application economic and mathematical methods for the evaluation of industrial potential are grounded.

Key words: industrial potential, evaluation, methodological approaches, evaluation methods.

Постановка проблеми

В економічній теорії проблема оцінювання промислового потенціалу є однією із найбільш дискусійних, що зумовлено складністю та багатогранністю об'єкта оцінювання. Різноманітність існуючих методологічних підходів не сприяє формуванню об'єктивної оцінки та знижує ефективність управління його розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Враховуючи важливість зазначеної проблеми, визначенню величини потенціалу, його окремих компонент присвячено дослідження багатьох українських вчених, серед яких можна виділити праці Д. В. Андрощука, В. Г. Бикової, В. Г. Боронос, А. Е. Воронкової, В. Н. Гавви, Т. В. Калінеску, Н. С. Краснокутської, О. Є. Кузьміна, Є. В. Лапіна, В. А. Павлової, В. В. Россохи, М. Р. Тимошука, Р. В. Фецура, С. С. Шумської та інших. Проте досліджують потенціал переважно на рівні суб'єктів господарювання із врахуванням мікропроцесів. Водночас в умовах реалізації нової стратегії розвитку держави актуалізуються питання, пов'язані із визначенням потенціалу на макрорівні. Адекватна оцінка останнього сприятиме розробленню ефективних заходів, спрямованих на раціональне використання та розвиток промислового потенціалу, та повинна стати методологічною основою модернізації національної економіки.

Постановка цілей

Дослідження методологічних основ та прикладних проблем оцінювання потенціалу зумовлює постановку таких цілей:

- систематизувати та узагальнити існуючі методологічні підходи, визначити їхню базисну основу;
- розглянути методи оцінювання потенціалу, визначити їхні переваги та недоліки;
- обґрунтувати методологічні засади комплексного оцінювання промислового потенціалу.

Виклад основного матеріалу

Методологічні підходи до оцінювання економічного потенціалу та його окремих компонент, зокрема промислового потенціалу можна поділити на декілька видів залежно від базисної основи оцінки (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до оцінювання економічного потенціалу

Автор	Концептуальний підхід	Базова основа	Методологічний підхід
Мочалов Б. М. [1]	Статичний	Сума вартості витрат минулої праці у вигляді основних виробничих фондів та матеріальних витрат	Ресурсний (затратний)
Клиновий Д. В., Пепа Т. В. [2]	Статичний	Сукупність потенціалів використаних та невикористаних ресурсів	Ресурсний (затратний)
Балацький О. Ф. [3]	Статичний	Вартісна оцінка активної частини (ресурси, залучені до економічної діяльності)	Ресурсний (затратний)
Лапін Є.В. [4]	Динамічний	Максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг	Ресурсний (результативний)
Князь С. В. [5]	Динамічний	Сукупність можливостей залучати ресурси для інноваційного розвитку	Ресурсний (відтворювальний)
Подольчак Н. Ю., Яремко І. І., Сухай О. Є. [6]	Динамічний	Визначається сукупним обсягом і збалансованістю потенціалів соціально-економічних систем, ефектом синергії від їх взаємодії	Структурний
Таранюк Л. М. [7]	Динамічний	Поділ економічного потенціалу на складові за видами діяльності із виділенням стадій формування, адаптації та розвитку	Структурний
Дьоміна В. М., Кіщак І. Т., Шевчук С. П., Штепа О. В. [8]	Динамічний	Врахування впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища	Факторний

Всю сукупність методологічних підходів до оцінювання потенціалу доцільно поділити на дві групи: статичний підхід, в основу якого покладено стан потенціалу, його системотвірні зв'язки, та динамічний підхід, що ґрунтується на врахуванні процесів зміни потенціалу (формування, використання, розвиток). Ми погоджуємося із думкою авторів монографії “Потенціал соціально-економічних систем національного господарства”, що “комплексну оцінку потенціалу доцільно здійснювати на засадах синтезу статичного і динамічного підходів” [6, с.51].

Критичний аналіз розглянутих підходів до оцінювання потенціалу економічних систем різних ієрархічних рівнів дав змогу встановити взаємозв'язок між економічною суттю потенціалу та обраним методологічним підходом до його оцінювання.

Одним із найбільш досліджених у сучасній літературі є ресурсний підхід до оцінювання потенціалу, в основу якого покладено видову різноманітність ресурсів, необхідних для формування і розвитку промислового потенціалу. Внаслідок детального опрацювання методологічних основ зазначеного підходу залежно від мети оцінки пропонуємо виділяти такі його підвиди:

- затратно-ресурсний підхід (потенціал оцінюються за величиною понесених витрат);
- ресурсно-результативний підхід (потенціал визначається як результат від використання ресурсів),
- відтворювальний підхід (потенціал розглядається як здатність забезпечити розвиток).

Прихильники затратно-ресурсного підходу дотримуються позиції, що оцінка потенціалу пов'язана із витратами на його формування і розвиток, що часто призводить до нерационального використання ресурсів. Зазначений підхід є доцільним лише тоді, коли проводять відповідні порівняння із аналогічними показниками, одержаними результатами тощо.

О. Ф. Балацький пропонує виділяти активну і пасивну частини в структурі економічного потенціалу території на основі гіпотетичного підходу до розуміння потенціалу. Активна частина відображає використану можливість, а пасивна – не задіяні ресурси, втрачені потенційні можливості. На завершальному етапі автор пропонує оцінювати ефективність вкладених коштів для формування і розвитку потенціалу, зіставляючи його економічну оцінку із витраченими ресурсами. Проте врахування лише використаних можливостей не дає змоги визначити величину прихованого потенціалу. Зазначеного недоліку позбавлена методика, яку запропонували Д. В. Клинов та Т. В. Пепа, згідно з якою економічний потенціал країни є сукупністю потенціалів використаних потужностей загальноресурсного комплексу, не використаних ресурсів та освоєних нових потужностей. Як бачимо, на відміну від попереднього підходу, потенціал вважають сукупністю усіх можливостей, що дає змогу визначити його перспективну величину. Однак, як зазначають провідні вчені ІРД НАН України, визначити нереалізований потенціал доволі проблематично, оскільки потрібно “враховувати як фактичні, так і частково граничні показники” [9, с.46].

Представники ресурсно-результативного підходу пропонують формувати базисну основу для оцінювання потенціалу з використанням показників максимально можливого обсягу виробництва продукції, одержання сукупного ефекту від здійснення діяльності, визначення економічних результатів. Розвиток промислового потенціалу безпосередньо залежить від розвитку виробничої складової, що значно знижує об'єктивність оцінки внаслідок ігнорування інших складових.

В умовах ринкової економіки, коли важливу роль відіграє конкурентоспроможність, все більшої ваги набуває рентний підхід, коли потенціал розглядають як можливість одержання кращих результатів. За таким підходом здійснюють селективний відбір кращих ресурсів, які можуть дати вищі результати за однакового рівня затрат. Це сприяє зростанню інноваційного потенціалу як складової промислового, коли нововведення домінують на ринку.

За відтворювальним підходом використання ресурсів пов'язують із можливостями забезпечення простого і розширеного відтворення певного виду діяльності на певній території.

Характерним є визначення промислового потенціалу на основі його структуризації та покомпонентного оцінювання [7]. В зазначеній праці структуру економічного потенціалу промислового підприємства розглядають у розрізі складових господарської діяльності:

- фінансова складова діяльності;
- виробнича складова діяльності;

- кадрова складова діяльності;
- маркетингова складова діяльності.

Основою оцінювання кожної із компонент економічного потенціалу є система показників (індикаторів). Так, наприклад, для оцінювання фінансової складової використовують показники, що характеризують вартість нематеріальних активів, основних засобів, незавершеного будівництва, довгострокові фінансові інвестиції, дебіторську заборгованість, грошові кошти та їхні еквіваленти, довгострокові та поточні зобов'язання, валовий та чистий прибуток, кредити банків. При цьому важко погодитися із віднесенням основних засобів до фінансової складової: оскільки в класичному розумінні вони є факторами виробництва, то коректніше їх вводити до виробничої складової. На основі динамічного підходу запропоновано формувати систему індикаторів за складовими господарської діяльності в розрізі стадій формування, адаптації та розвитку економічного потенціалу. Типовим етапом обраної методики є нормалізація показників складових економічного потенціалу зіставленням їх із еталонним значенням, що допомагає їх стандартизувати. Визначають величину економічного потенціалу на основі інтегрованих показників окремих складових.

Незаперечною заслугою автора є те, що він не обмежується лише визначенням інтегрального показника, а прораховує вплив синергетичного ефекту на економічний потенціал підприємства, використовуючи формулу, за якою визначає сумарний синергетичний ефект (S_n) на основі врахування додатного (S_n^+) і від'ємного впливів (S_n^-):

$$S_n = S_n^- + S_n^+$$

У результаті встановлено, що на етапі розвитку фінансова складова має від'ємне значення, що зумовлено реалізацією нових проєктів, які потребують капіталовкладень. Встановлена закономірність буде характерна для мезо- та макрорівнів. Розбудова національної економіки є доволі затратним процесом. Проте на етапі стабілізації цей недолік можна поступово усунути, одержуючи додаткові надходження від реалізації нововведень.

Значно впливають на розвиток промислового потенціалу внутрішнє та зовнішнє середовище. Внутрішнє середовище формують природні ресурси регіону, виробничі потужності, трудовий потенціал тощо. Як основний інструмент оцінювання внутрішнього і зовнішнього середовищ використовують SWOT-аналіз, методологія якого ґрунтується на виявленні сильних і слабких сторін внутрішнього середовища, а також можливостей і загроз зовнішнього середовища. Колектив авторів [8, с. 19–24] визначає експортний потенціал з використанням методики SWOT-аналізу. При цьому інформаційну базу сформовано експертним методом анкетуванням та виявленням спільних думок експертів. За одержаними результатами можна точніше визначити стратегічні орієнтири розвитку промислового потенціалу. Використовувати розглянутий метод доречно на етапі визначення факторів, які визначально впливають на розвиток промислового потенціалу.

Характерною особливістю зазначених підходів є те, що потенціал визначають як інтегральний показник від взаємодії окремих видів ресурсів, впливу певного набору факторів чи інших складових. Їхній перелік є, як правило, занадто громіздкий через відсутність цілеспрямованої методики їх визначення, яка б давала змогу врахувати найбільш суттєві. Часто при розрахунках використовують незіставні за своєю економічною і математичною природою складові, які належать до різних ієрархічних рівнів. Все це значно ускладнює формалізацію об'єкта оцінювання та робить оцінку неточною.

Усуненню зазначених недоліків сприятиме застосування функціонального підходу, згідно з яким:

- 1) потенціал визначають як результат від взаємодії складових;
- 2) кожна складова має своє функціональне призначення;
- 3) реалізація кожної функції потребує певного набору ресурсів.

Використання функціонального підходу сприятиме синтезу ресурсного, факторного та структурного підходу та формуванню методологічних основ комплексного оцінювання промислового потенціалу.

Вихідною точкою під час оцінювання потенціалу є вибір методів оцінювання (табл. 2).

Класифікація методів оцінювання потенціалу

Класифікаційна ознака	Методи	Базова основа
Залежно від способу формування інформаційної бази	Статистичні методи	Базуються на використанні даних статистики
	Експертні методи	Формування інформаційної бази шляхом анкетування
Залежно від напрямку оцінювання	Методи прямої оцінки	Оцінювання сукупного потенціалу
	Методи непрямого оцінювання	Базуються на показниках, що характеризують результати його використання
Залежно від часової орієнтації	Методи оцінювання поточного стану	Оцінювання теперішнього
	Методи стратегічного аналізу	Оцінювання майбутніх перспектив розвитку
За способами оцінювання	Індикаторні	Базуються на формуванні системи індикаторів (показників)
	Матричні	Орієнтовані на врахування процесів зміни стану об'єкта
	Методи математичного програмування	Базуються на використанні математичного інструментарію
Залежно від методики визначення оцінних показників	Коефіцієнтні	Грунтуються на використанні певного переліку коефіцієнтів
	Індексні	Передбачають розрахунок динамічних змін стану об'єкта дослідження у часі
Залежно від методики дослідження оцінних показників	Динамічний аналіз	Вивчення показників за декілька періодів
	Статичний аналіз	Вивчення показників за певний період
	Еталонний аналіз	Порівняння фактичного значення з еталонним

Складено за [4, с. 66; 10, с. 110]

Вибір методів оцінювання залежить від обраного методологічного підходу, можливості одержання вихідної інформації, мети оцінювання. Поєднання статичного і динамічного підходів забезпечить критичну оцінку промислового потенціалу, визначення тенденцій змін його розвитку, а також “проблемних місць”. Із застосуванням різних методів оцінювання можна відійти від класичної сумарної оцінки, що сприятиме проведенню комплексного оцінювання промислового потенціалу, підвищить ефективність його розвитку та управління.

Проте через відсутність необхідної інформаційної бази їх вибір є доволі обмеженим, що значною мірою знижує об'єктивність оцінювання. Зважаючи на високу складність формалізації об'єкта оцінювання, обмежені можливості регіональної статистики, сьогодні у наукових колах широко застосовують експертні методи. Незаперечною перевагою їх використання є подолання інформаційної обмеженості.

Аналіз існуючих теоретико-методологічних підходів до оцінювання потенціалу показав, що найпоширеніші методи інтегрального оцінювання, коли визначення потенціалу зводиться до знаходження інтегрального показника (наприклад, як середньозваженої величини). Проте застосування інтегральних показників призводить до одержання часткових оцінок, визначення величини окремих факторів та не сприяє комплексному оцінюванню промислового потенціалу як системного утворення, в межах якого всі елементи є взаємопов'язаними.

Враховуючи економічну сутність промислового потенціалу як результат функціонування скоординованої організованої системи взаємопов'язаних елементів, найдоцільніше застосовувати функціональний підхід, що базується на використанні економіко-математичних методів.

Структурний математичний запис моделі задачі має такий вигляд:

Цільова функція

$$X'_{ir} - X_{ir} \rightarrow \max ,$$

де X'_{ir} – змінна, яка означає сумарну вартість за всіма блоками промислової продукції; X_{ir} – змінна, яка означає загальну суму матеріально-грошових витрат за всіма блоками.

Загалом комплексне оцінювання промислового потенціалу реалізується послідовним здійсненням таких дій:

- визначення факторів розвитку промислового потенціалу, які є рушійними силами процесу (формування системи факторів ґрунтується на еволюційному розвитку концепції факторів);
- вибір методів оцінювання та побудова системи індикаторів оцінювання складових промислового потенціалу із врахуванням системотвірних зв'язків (елементні складові потенціалу мають динамічний характер, що зумовлено мінливістю зовнішнього середовища);
- моделювання критеріальних значень з метою знаходження оптимального результату.

Основним завданням комплексного оцінювання промислового потенціалу є розроблення рекомендацій, спрямованих на його перспективний розвиток та ефективне управління.

Висновки

1. Аналіз наукових праць, присвячених оцінюванню економічного потенціалу та його окремих компонентів, свідчить про наявність великої кількості дискусійних питань, що вимагають уточнення та доопрацювання. Проте характерною ознакою існуючих методологічних підходів є взаємозв'язок між економічною суттю ключової дефініції та визначенням базисної основи оцінювання. У результаті виділено ресурсний, факторний та структурний підходи до оцінювання потенціалу.

2. Запропоновано застосування функціонального підходу до оцінювання промислового потенціалу, який ґрунтується на взаємопов'язаній тріаді “елемент–функція–ресурс” та сприятиме синтезу існуючих методологічних підходів та формуванню методологічних основ його комплексного оцінювання.

3. Визначення промислового потенціалу як об'єкта оцінювання безпосередньо пов'язано із вибором методів оцінювання. При цьому автор систематизував їх класифікацію та визначив переваги та недоліки найуживаніших методів. Для комплексного оцінювання розвитку промислового потенціалу найдоцільніше використовувати економіко-математичне моделювання, за допомогою якого можна досягти оптимальних результатів за найбільш бажаної комбінації компонент. Також незаперечною перевагою оптимізаційного підходу є широкі можливості врахування просторових чинників, що сприятиме раціональному позиціонуванню та ефективному розвитку промислового потенціалу держави.

Перспективи подальших досліджень

Методологічні основи оцінювання промислового потенціалу будуть конкретизовані у подальших дослідженнях внаслідок побудови системи індикаторів, які відображають стан та зміни окремих складових потенціалу, та визначення обмежувачів його розвитку (факторів ризику), а також апробовані на прикладному рівні з метою застосування на практиці.

1. *Экономический потенциал развитого социализма: монография / под ред. Б. М. Мочалова. – М., 1982. – 278 с.*
2. *Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пена. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 728 с.*
3. *Экономический потенциал административных и производственных систем: моногр. / под ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТГ Университетская книга, 2006. – 973 с.*
4. *Ланін Є. В. Економічний потенціал підприємств промисловості / Є. В. Ланін // Вісник СумДУ. Серія “Економіка”. – 2007. – № 1 (Т. 2). – С. 63–71.*
5. *Князь С. В. Формування і використання трансферного потенціалу інноваційного розвитку підприємства: автореф. дис. ... д-ра екон. наук / С. В. Князь: Міністерство освіти і науки, молоді*

та спорту України, Національний університет “Львівська політехніка”, 2013. – 52 с. 6. Потенціал соціально-економічних систем національного господарства: монографія / Н. Ю. Подольчак, І. І. Яремко, О. Є. Сухай. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 220 с. 7. Таранюк Л. М. Оцінка економічного потенціалу промислового підприємства при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів / Л. М. Таранюк // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 2. – С. 96–105. 8. Дьоміна В. М. Оцінка експортного потенціалу Миколаївської області в контексті поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків / В. М. Дьоміна, І. Т. Кіщак, С. П. Шевчук, О. В. Штепа // Економічні науки. – 2014. – В.5.3 (112). – С. 19–25. 9. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень / відп. наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Т. 3. Промисловий потенціал / відп. ред. С. Л. Шульц. – 2013. – 292 с. (Серія “Проблеми регіонального розвитку”). 10. Портна О. В. Методологічні засади оцінювання сукупного фінансового потенціалу країни / О. В. Портна // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №. 3. – С. 106–112.